

Luidklokken en uurwerken in de kerktorens van Eemnes (III)

In dit derde en tevens laatste artikel over de Eemnesser kerkklokken en torenuurwerken komen de luidklokken en het uurwerk van de R.K. St.-Nicolaas Kerk in Eemnes-Buiten aan bod.

Voorts komen we nog even terug op de twee vorige afleveringen, mede naar aanleiding van enige aanvullend commentaar, dat we ontvingen van de heer J.V.M. Out.

Toren, klokkenkamer en klokkenstoel

De aan St. Nicolaas gewijde R.K. kerk aan de Wakkerendijk in Eemnes-Buiten is gebouwd in de jaren 1844-'45. Op het dak van de kerk bevindt zich een eenvoudige spitstoren in neoromaanse stijl.

De St. Nicolaaskerk wordt wel aangeduid als een “waterstaatskerk”, omdat de kerken in het tweede kwart van de 19^e eeuw door of onder toezicht van een ingenieur van Waterstaat moesten worden gebouwd.

Direct onder de torenspits bevindt zich de klokkenkamer met aan vier zijden de galmgaten, die voorzien zijn van houten galmborden.

In de klokkenkamer bevindt zich een grenenhouten klokkenstoel, die aan de onderzijde met de houtconstructie van de toren is verbonden.

Om de stabiliteit te vergroten, was de klokkenstoel in vroeger jaren ook nog aan de torenmuur gekoppeld, maar omdat dit tot scheurvorming leidde, is dit later weer ongedaan gemaakt.

In de klokkenstoel hangen, recht boven elkaar, twee luidklokken uit 1949 en 1892.

Omdat kerktorens in de Franse tijd als militair object werden aangemerkt, werden ze aan de civiele overheid overgedragen, vandaar dat de torens van de N.H. kerken in eigendom zijn bij de gemeente.

De toren van de uit latere tijd daterende St.-Nicolaaskerk is echter, zoals vanouds, eigendom van de parochie.

Luidklokken

Direct bij de bouw kreeg de toren een kleine luidklok van 112 kg, die geschonken was door de Eemnesser Wouter H. Beukeboom en op diens verzoek de naam “Anthonius” kreeg.

Deze klok was gegoten bij de Brabantse klokkengieterij Petit & Fritsen in Aarle-Rixtel. De klokkengieten Petit kwamen oorspronkelijk uit Lotharingen en waren verre familie van de beroemde klokkengieten Hemony, die uit dezelfde streek afkomstig waren.

De twee luidklokken van onder gezien. (foto J. Frantsen)

Waar de Hemony's zich in 1642 in Zutphen vestigden, begonnen de Petit's hun activiteiten in Nederland ruim een halve eeuw later vanuit het Limburgse Nederweert.

In 1776 trad een telg van de familie Petit in het huwelijk met de Eindhovense uurwerkmaker Fritsen, waaruit in hetzelfde jaar een zoon met de naam Henricus werd geboren.

Deze Henricus Fritsen zette, nadat het klokkengietersgeslacht Petit was uitgestorven, in 1815 het familiebedrijf in Aarle-Rixtel voort onder de naam Petit & Fritsen.

Sinds 1815 staat de klokkengieterij Petit & Fritsen onder leiding van een lid van de familie Fritsen.

De kleine Anthoniusklok werd in 1892 vervangen door twee zwaardere luidklokken die eveneens werden geleverd door de klokkengieterij Petit & Fritsen.

De kleinste van deze klokken klok met slagtoon c², een gewicht van 246 kg en een middellijn van 72 cm, werd gewijd aan de H. Johannes.

Deze klok, die tijdens de Tweede Wereldoorlog gespaard bleef en nog steeds in de toren hangt, draagt als randopschrift: "PETIT & FRITSEN ME FUDERUNT 1892".

De klok heeft een met engelenkopjes versierde kroon en is op de flank aan de ene zijde voorzien van een crucifix en aan de andere zijde van de beeltenis van St. Johannes.

Ten behoeve van de uurslag is de klok voorzien van een slaghamer, die vanuit het uurwerk wordt aangedreven.

Van de twee klokken uit 1892 is de grootste in de oorlog geroofd en versmolten.

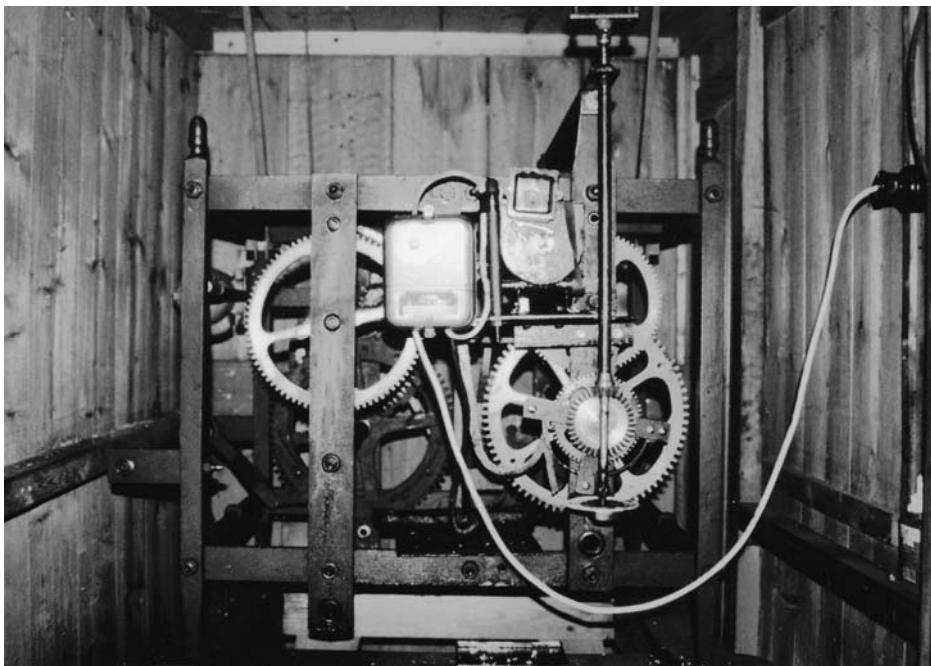
Deze was gewijd aan St. Nicolaas, had een gewicht van 579 kg en een diameter van 92 cm, en droeg hetzelfde opschrift als de kleine klok.

In 1949 is deze vervangen door een nieuwe klok met slagtoon a¹, een gewicht van 510 kg en een diameter van 93 cm.

De klok is gegoten door Petit & Fritsen en draagt als opschrift: "1892 – NICOLAAS – 1949".

Beide luidklokken zijn met stropen aan de kronen opgehangen aan stalen krukassen met luidwielen en worden elektrisch geluid.

De krukassen, luidwielen en lagers en de slaghamer zijn onlangs geheel ver-

Het 19^e eeuwse torenuurwerk. (foto J. Frantsen)

HKE-106

nieuwd door onze dorpsgenoot, Joop Kemperman, oud-werknemer van de klokkengieterij Kon. Eijsbouts.

Torenuurwerk

Op de zolder onder de klokkenkamer staat in een houten kabinet een door de uurwerkmaker A. Vos & Zonen te Nuenen gefabriceerd mechanisch torenuurwerk uit 1893.

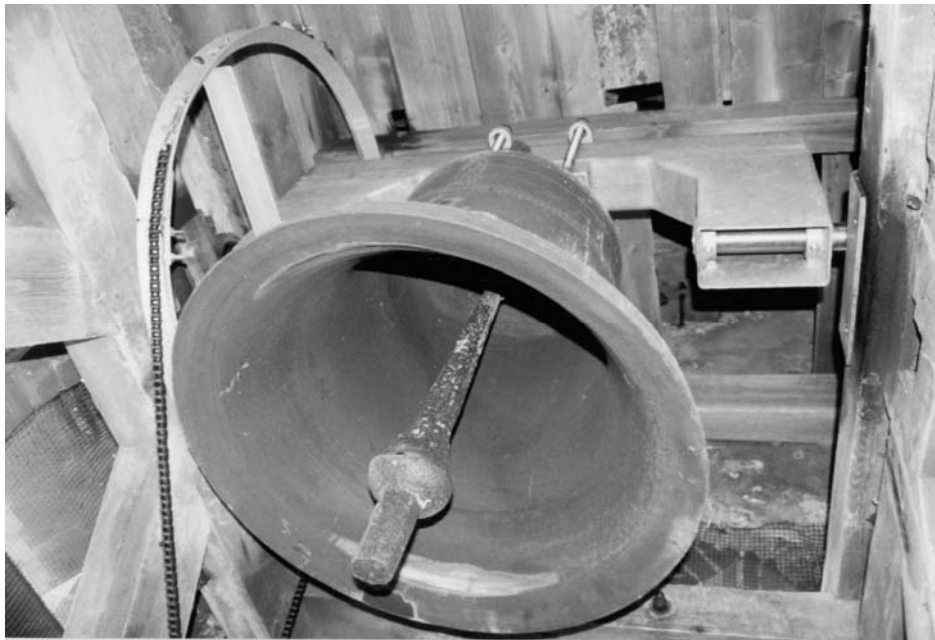
Het uurwerk is in later jaren door de Fa. J. van de Kerkhof geëlektrificeerd en sindsdien ontbreekt een aantal oorspronkelijke onderdelen.

De gewichten, de gewichttrommels en een deel van het gaande werk zijn verwijderd en vervangen door aan het frame bevestigde synchroonmotoren.

Naast het uurwerk staat nog de omkeerinrichting van een vroegere elektrische luidinstallatie.

De wijzeraandrijving gebeurt met een verticale as vanuit het uurwerk via de klokkenkamer en een tandwielkast naar de vier wijzerplaten die zich direct boven de galmgaten bevinden.

De firma Vos heeft een groot aantal van deze uurwerken in Nederland geïnstalleerd en het incomplete torenuurwerk in de St.-Nicolaaskerk heeft daarom slechts geringe historische waarde.

De kleine luidklok met krukas en luidwiel. (foto J. Frantsen)

Slotopmerkingen

1. In ons eerste artikel veronderstelden wij dat de toren van de N.H. kerk te Eemnes–Buiten ook voor 1753 al klokken had en dat blijkt inderdaad het geval. We kunnen dat afleiden uit een gebeurtenis in 1753, toen een al in de toren aanwezige klok, nadat deze was gebarsten, voor f 6,- werd gerepareerd. De reparatie had geen bevredigend resultaat en nog in hetzelfde jaar kreeg de Amsterdamse klokkengieter Cyprianus Crans daarom opdracht een geheel nieuwe klok te gieten. De oude klok, waarvan het brons kon worden hergebruikt, werd ingeleverd, waardoor de kosten van deze operatie beperkt bleven tot f 333,16. Pas in de 20^e eeuw ontwikkelde men een techniek om gebarsten klokken met succes te lassen.
2. In de toren van de N.H. kerk te Eemnes-Binnen is de eikenhouten klokkenstoel aan de Noordzijde gedeeltelijk in de muur ingehakt, wat erop duidt dat deze na de bouw van de toren en mogelijk pas is aangebracht, toen de toren in 1637 twee nieuwe klokken kreeg. Of er daarvoor klokken in de toren hebben gehangen is onbekend, al zal de in 1439 gebouwde kerk het niet twee eeuwen zonder luidklok(ken) hebben gesteld. Omdat de toren pas rond 1500 is aangebouwd, heeft er wellicht eerst een klokje aan de gevel of op het dak van de kerk een klok gehangen, dat later naar in de toren kan zijn overgeplaatst.
3. In november 2001 hebben wij in een brief aan B. en W. van Eemnes aandacht gevraagd voor de situatie rond de luidklokken in de torens van de N.H. kerken in Eemnes. De brief heeft er toe geleid dat het slagwerk in de toren van Eemnes-Buiten door de klokkengieterij Kon. Eijsbouts te Asten is gereviseerd, zodat de uurslag nu weer krachtig over het oude dorpscentrum klinkt. Hieruit blijkt dat enig actievoeren kan helpen om de aandacht van de lokale overheid op het historische erfgoed in onze torens te vestigen. Maar om het verval van het unieke 17^e eeuwse torenuurwerk en de eikenhouten klokkenstoel in het Dikke Torentje te keren, is meer inspanning nodig en dat geldt uiteraard ook voor het vervangen van de in 1943 geroofde luidklok en het reactiveren van het fraaie 19^e eeuwse Franse uurwerk in de toren van Eemnes-Buiten. Kortom, wordt het langzamerhand niet tijd voor een Eemnesser klokkenplan?

Foeke de Wolf

Bronnen:

- RDMZ, Monumenten in Nederland (1997)
H.J. van Nieuwenhoven, Openbare historische tijdaanduiding in Eemland (1983)
A. van der Zee e.a., Eemnes, Geschiedenis en Architectuur (1999)
J.V.M. Out, De kerk in 't midden (1987)
L.J.M. Heyst e.a., Torenuurwerken. techniek - onderhoud (2000)
Klok en Klepel, orgaan van de Nederlandse Klokkenspel-Vereniging (maart 2002)